

niejszej wzmiance Liwiusz (211 rok p.n.e.), pisząc o rabunku świątyni Feronii na pograniczu kraju Sabinów, Lacjum i Etrurii, gdzie od dawna odbywały się jarmarki. Żołnierze Hannibala po dokonaniu rabunku w tej dolinie, rzucali dla prześlągania bóstwa kawałki miedzi do znajdującego się tam źródła²². Wydaje się bezsporne, iż rodowód *stipem iacere* sięgał bardzo odległych czasów, a ponadto pełnił bliżej nie określone funkcje kultowe²³. Jak wskazują liczne przesłanki, był to zwyczaj szeroko rozpowszechniony w środkowej Italii oraz w samym Rzymie. Wykopaliska u źródeł Arno przyniosły w roku 1838 około 1000 sztuk obrobionej miedzi, a ważących do 2 funtów. Z kolei skarb znaleziony w pobliżu Vicarello zawierał około 10000 kawałków miedzi i brązowych monet ważących w sumie przeszło 1200 funtów²⁴. O nawiązywaniu do tej tradycji wspomina zarówno Plutarch²⁵, jak i Tacyt²⁶, który podaje, że za czasów Wespazjana przy rozpoczęciu odbudowy Kapitolu rzucano w fundamenty srebrne i złote monety, a także miedzianą rudę.

O ile jednak pierwsze teksty ustaw rzymskiego prawa zwyczajowego *lex Aternia Tarpeia* i *lex Menenia Sestia* podawały grzywny wyrażone w bydle, to już *leges duodecim tabularum* notowały kary w miedzi²⁷; wskazuje to niewątpliwie na nowy etap stosunków społeczno-ekonomicznych, u podłoża których tkwiła z pewnością nowa, powszechnie uznawana forma wyrażania wartości wymiennej. Dowodzi tego nie tylko istnienie w prawie rzymskim w V wieku p.n.e. podziału obywateli na *assidui* i *proletarii* czy też nawiązywanie przez państwo rzymskie w sposób świadomy do kultowego charakteru obrzędu rzucania miedzi; w daleko większym stopniu do podobnej interpretacji skłaniają dane archeologiczne, które wydają się wskazywać na znaczne rozmiary importu do wczesnego Lacjum artykułów codziennego użytku.

Za wyraźne potwierdzenie istnienia tych tendencji w wymianie przedmonetarnej w najstarszym okresie istnienia państwa rzymskiego należy uznać wprowadzenie do pierwszych tekstów prawnych pojęcia *sua res* w odróżnieniu od *familia* oraz terminu *pecunia*, nad którym to majątkiem *pater familias* miał prawo legowania i alienacji²⁸. Gajusz stwierdza między

²² Liv. XXVI 11, 9.

²³ M. Gumowski, *Operacje finansowe w czasie II wojny punickiej*, Kraków 1918, s. 77; L. E. W. Adams, *A Study in the Commerce of Latium from the Early Iron Age through the Sixth Century B.C.*, Bryn Mawr 1921. Zob. również G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*², München 1912, s. 285; Crawford, *Early Roman Economy*, s. 201.

²⁴ Gumowski, o.c. s. 77. Bliżej na ten temat Th. Mommsen, *Geschichte des römischen Münzwesens*, Berlin 1860, s. 170; Einzig, o.c. s. 236, przyp. 21.

²⁵ Plut. *Aristid.* 25.

²⁶ Tacit. *Ann.* IV 53.

²⁷ Por. T. Frank, *An Economic Survey of Ancient Rome*, I, Paterson 1959, s. 42.

²⁸ Na temat alienacji zob. R. Taubenschlag, *Prawo lokalne w Dygestach i Responsach C. Scaevoli*, Kraków 1920, s. 12 n. Por. także Z. Zmigryder-Konopka, o.c. s. 65, przyp. 62.